

JASPERSOVO POJETÍ VÍRY¹

Ladislav Hejdánek

Hned na počátku svého referátu bych chtěl poznamenat, že můj cíl je skromný. Jaspersovo pojetí víry má ovšem své zcela určité místo v jeho filosofickém systému nebo, jak on sám raději říká, v otevřené systematicke jeho díla (tj. v systematicke, která zůstává a je udržována v otevřenosti). Netroufám si v hodinové nebo i dvouhodinové přednášce zpřítomňovat složité předivo souvislostí Jaspersova myšlení. Kde to bude naprosto nezbytné, naznačím tyto souvislosti, ale nebudu je rozvádět. To proto, že nechci Jaspersovo pojetí víry učinit jediným ani hlavním předmětem následujících úvah; chápu je jako příležitost a také prostředek (jeden z prostředků) k tomu, jak uchopit samotný problém víry. O tento problém mi půjde na prvním místě. Nečekejte proto výklad o Jaspersovi, ale spíše jakýsi rozhovor s Jaspersem o víře a o tom, jak ji myšlenkově uchopit.

Takové počínání je v jistém smyslu odůvodněno zejména v případě Jasperse proto, že on sám je hluboce a zdůvodněně přesvědčen, že filosofie musí zůstat vždycky výrazem individuální osobnosti. Rozhovor je zajisté vhodnější formou kontaktu s jeho filosofií než předmětný výklad o povaze a strukturách jeho pojetí. Rozhovor se však nemůže obejít bez předmětu; tímto společným předmětem budiž tedy otázka víry.

V jednom svém výkladu říká Jaspers, že opravdová víra nemůže být pojata jako nějaký obecně platný obsah ani fixována jako historická danost, stav věcí; jedinou cestou přístupu k ní je, když se jí (tj. touto vírou)

¹ Jedná se o referát z 13. 5. 1968 pro seminář Milana Machovce věnovaný dialogu mezi marxismem a křesťanstvím, který se od r. 1962 konal na Filosofické fakultě University Karlovy. Strojopis textu postrádá nadpis a je opatřen pouze razítkem „Karl Jaspers“. Odkazy na zdroje, které autor ve strojopise cituje pomocí zkratk, jsou zde rozepsány a doplněny o odkazy na eventuální české překlady a novější vydání příslušných textů v rámci Jaspersových sebraných spisů (*Karl-Jaspers-Gesamtausgabe*, dále jen *KJG*), pokud je takové vydání již k dispozici. Text z pozůstalosti Ladislava Hejdánka připravil k vydání Václav Dostál. – Pozn. vyd.

dějinně ujistíme prostřednictvím pohybu v čase.² To se však děje v prostoru toho, čemu Jaspers říká „obepínající“ (das Umgreifende) a co není ani pouhý objekt, ani pouhý subjekt. Abychom proto mohli upřesnit pojem víry, je nutno vyjasnit skutečnost onoho „obepínajícího“. To se ukazuje jako mnohost způsobů „obepínajícího“; Jaspers rozlišuje těchto způsobů sedm: existence, transcendence, tubytí, vědomí vůbec, duch, svět, rozum. Základní dělení vychází však z toho, že tímto „obepínajícím“ je buď bytí o sobě, které nás objímá (nejen obklopuje), anebo je to bytí, jímž jsme sami. Ono bytí, které nás objímá, se nazývá svět a transcendence. Bytí, jímž jsme my sami, se jmenuje tubytí, vědomí vůbec, duch, existence.³ Ponechme zprvu poněkud stranou ono bytí o sobě a přihlédněme blíže k onomu bytí, jímž jsme, tj. jímž je člověk. Člověk není jako tubytí, jako vědomí vůbec a jako duch vyčerpán ve své plnosti, ale naopak postižen jen s hlubokou nedostatečností.⁴ Uprostřed všeho bohatství těchto tří způsobů „obepínajícího“, jímž sami jsme, zůstáváme sami sobě ve své nejhlubší niternosti (das Innerste des Innersten) jakoby ztraceni. Proto mluví Jaspers o těchto třech způsobech jako o imanentních způsobech obepínajícího a odděluje od nich způsob čtvrtý, totiž existenci, jíž teprve je člověk sám sebou. Mezi nimi je hluboký předěl, skok zcela jiný, než jsou předěly a skoky mezi ostatními způsoby.⁵ Zatímco u prvních tří jde o různé úrovně fakticity, nepochybné imanence, je existence možná jen na základě vykročení z této imanence, překročení, transcendování všeho nepochybného a faktického. Toto překročení je možné jen v absolutní odvaze dějinného rozhodnutí, které za nás nemůže nikdo jiný učinit.⁶ Bytí (Dasein) Boží, svět o sobě (nevyčerpávající se jevy, které jsou předmětem vědy) a existence vztažená k transcendentnu – to všechno je sice pravda, ale pouze pro věřící existenci. Kdo tomu nechce věřit, nemůže to dostat dokázáno, ani jen ukázáno. Rozhodující je přitom danost samotné existence: já existuji, pokud se ve vlastní spontánnosti rozhoduji uznat

² K. Jaspers, *Der philosophische Glaube* [1948], München 1948², str. 16. [Viz také pozdější vydání: *Der philosophische Glaube*, in: K. Jaspers, *Schriften zum philosophischen Glauben* (KJG I/12), vyd. B. Weidmann, Basel 2022, str. 9–107, zde str. 20; čes. překl. *Filosofická víra*, přel. A. Havlíček – B. Horyna – J. Sokol – M. Stretti, Praha 1994, str. 14. – Pozn. vyd.]

³ Tamt., str. 16 n. [KJG I/12, str. 20; *Filosofická víra*, str. 14 n. – Pozn. vyd.]

⁴ K. Jaspers, *Philosophische Logik*, I, *Von der Wahrheit* (= *Von der Wahrheit*) [1947], München 1958², str. 76.

⁵ Tamt., str. 76 n.

⁶ G. Krüger, *Die Existenzphilosophie von Karl Jaspers*, in: *Universitas. Zeitschrift für Wissenschaft, Kunst und Literatur*, 18, 1963, str. 147–155, zde str. 153.

transcendenci za pravý základ sebe sama. Jsem tedy tím, čím jakožto existence jsem, jen pokud vykonávám (uskutečňuji) bytí ve svobodě svého rozhodnutí. A tímto rozhodnutím je pro Jasperse právě víra, neboť bytí mohu uskutečňovat, jen pokud věřím ve smysl tohoto rozhodování. Proto náleží víra k nejvlastnější skutečnosti člověka jako takového; je zřejmé, že takovou skutečnost nelze předmětně konstatovat bez víry, nýbrž že je možno ji uvidět právě jen ve víře. Protože však existence sama spočívá v onom přesahování, transcendování, které bez víry není možné, lze uzavřít, že existování, které je z podstaty věci věřící, může být dáno pouze víře.⁷

Tuto víru nazývá Jaspers filosofickou vírou, protože u něho vlastně splývá s filosofií. Už jsme slyšeli, že pro Jasperse je filosofie myslící ujištění sebe sama nejvlastnějším bytím. Nejvlastnější bytí je právě ono „obepínající“ (das Umgreifende). Ujištění tímto „obepínajícím“ je však ujištěním víry („Vergewisserung des Umgreifenden ist Glaubensvergewisserung“).⁸ Toto ujištění ovšem ruší jistotu našeho přirozeného vědomí bytí, pokud jím máme na mysli realitu, kterou máme uchopitelným způsobem definitivně před očima. Zvláštním důsledkem takového ujištění tedy je, že nám bere navyklou půdu pod nohama. To ovšem neznamená žádný skepticismus, nýbrž naopak ujištění víry. Toto ujištění nám dovoluje, abychom se zároveň osvobodili ze zajetí roztržky na subjekt a objekt tím, že si tuto roztržku uvědomíme. Konkrétně to znamená, že nás toto ujištění víry uvolňuje z naší zapletenosti do objektivací (zpředmětnění – Objektivierung), ale vyvazuje nás také z vázanosti na Já tím, že nám ukazuje každou myšlenou formu „já“ jako něco, co vlastně nejsme „my sami“. Tím, že jsme ujištění o roztržce subjekt – objekt, vyšvihujeme se, i když v ní zůstáváme, nad ni. Teprve v tomto odstupu se dostáváme do situace filosofování, jehož smysl vyžaduje od nás jakési vznášení či start z roviny, z níž se uvolňujeme, směrem k vlastní pravdě. Plnost „obepínajícího“ neznamená anulování, ztrátu objektu ani subjektu; naopak obojí, objekt i subjekt, zůstává přítomno, byť jakoby v jednom, tedy ve sjednocení.⁹

⁷ Tamt.

⁸ K. Jaspers, *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung* [1962], München 1963², str. 142. [Viz také pozdější vydání: *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung* (KJG I/13), vyd. B. Weidmann, Basel 2016, str. 204. – Pozn. vyd.]

⁹ Tamt. [KJG I/13, str. 204 n. – Pozn. vyd.]

Pozoruhodný problém zůstává otevřen ve vztahu „obepínajícího“ různých úrovní k transcendenci. Existuje řada míst, z nichž je dostatečně zřejmé, že Jaspers uvažuje o víře jen jako o lidské možnosti. Tak kupř. čteme, že víra je bezprostředností existence a že se o ní rozhoduje v reflexi jejího radikálního postavení do otázky; nebo že víra je dějinností lidské existence před její transcendencí.¹⁰ Jinde čteme o nerozlučnosti víry, z níž jsem přesvědčen, a obsahu víry, jež uchopuji; nerozlučnosti víry, kterou uskutečňuji (provádím), a víry, kterou si v tomto uskutečňování přivlastňuji – jinými slovy nerozlučnosti *fides qua creditur* a *fides quae creditur*. Subjektivní a objektivní stránka víry tvoří v tomto smyslu celek.¹¹ Z těchto a celé řady dalších míst bychom mohli uzavřít, že pro Jasperse není víra myslitelná mimo sféru reflexe, resp. vědomí vůbec, tj. že je kupř. odepřena naprosto úrovni pobytu, resp. tubytí (Dasein). Ale u Jasperse najdeme kupodivu zase jiná místa, která nejsou s tímto závěrem v souhlasu, ale která mu podstatně odporují. V téže knížce, z níž jsem právě citoval, najdeme tento text:

„Ono ‚obepínající‘, jímž jsem já, je v každé podobě polaritou subjektu a objektu:

já jsem jakožto *tubytí*: vnitřní svět a osvětí,

jakožto *vědomí vůbec*: vědomí a předmět,

jakožto *duch*: idea ve mně a objektivní idea, přicházející vstříc z věcí,

jakožto *existence*: existence a transcendence.“¹²

Po tomto rozlišení úrovní, na nichž se realizuje polarita subjektu a objektu, se říká, že vírou v nejširším smyslu se nazývá přítomnost v těchto polaritách (das Gegenwärtigsein in diesen Polaritäten). Vzniká tudíž otázka, zda existuje možná rovina víry, která by představovala přítomnost v polaritě vnitřního světa a osvětí, tj. zda je možná víra na rovině tubytí (Dasein). Na první pohled lze snadno odpovědět kladně: je to možné u člověka, který se na tuto rovinu neomezuje. Ale jak to je s tubytím zvířete, o němž už padla zmínka? Slyšeli jsme, že Jaspers otázce do jisté míry uniká konstatováním, že o zvířeti nevíme, co vlastně jest. Nicméně se považuje za jisté, že právě ve svém „čistém tubytí“ nemá zvíře možnost volby; jinými slovy je zvířeti uzavřena jakákoli

¹⁰ K. Jaspers, *Von der Wahrheit*, str. 82.

¹¹ K. Jaspers, *Der philosophische Glaube*, str. 13. [KJG I/12, str. 18; *Filosofická víra*, str. 12. – Pozn. vyd.]

¹² Tamt., str. 19. [KJG I/12, str. 22; *Filosofická víra*, str. 16. – Pozn. vyd.]

cesta k transcenci. Nicméně však na místě, z něhož jsem naposledy citoval, čteme, že ona přítomnost v polaritách, již je víra v nejširším smyslu, nemůže být v žádném případě vynucena rozumem (Verstand), nýbrž je vždycky zakotvena v jakémsi vlastním zdroji, který nemohu chtít, nýbrž z něhož teprve chci, vůbec jsem a vím.¹³ Možnost volby není tedy podmínkou víry, nýbrž naopak je ve víře jako ve své podmínce teprve zakotvena.

Okrajovost problému, který jsem právě nastínil, je po mém soudu jen zdánlivá. Nejde jen o možnost eventuálního srovnávání s vírou, jak jí rozumí křesťanská tradice, která nikdy neztratila ze zřetele a povědomí, že vedle antropologického rozměru má víra také svou kosmologickou dimenzi; jde o podstatné otázky filosofické struktury Jaspersova pokusu o novou metafyziku. To by ovšem vedlo v tuto chvíli nenáležitě daleko. I pro náš dnešní cíl má však onen problém svou důležitost v tom, že poskytuje potřebné pozadí k výkladu Jaspersova pojetí místa reflexe víry ve vztahu k samotné víře.

Především ukazuje tedy Jaspers, jak víra není žádným věděním o něčem, které bych měl, nýbrž jistota, která mne vede.¹⁴ Vírou žiji ze zdroje, který ke mně mluví v myšlených obsazích víry.¹⁵ Už před půl stoletím napsal Jaspers, že víra není žádný předstupeň vědění, nýbrž akt, který vůbec činí možným a smysluplným jakýkoli pohyb k vědění.¹⁶ Tento akt je čímsi objímajícím (Umfassendes), nikoli jednotlivým, není to jednotlivá síla ani jednotlivý obsah, není to nic specificky náboženského, nýbrž poslední síla ducha. Víra je duch, proto v tomto smyslu nenazýváme vírou poklidnou, samozřejmou, neproblematickou jistotu v jednotlivých konečnostech, jak jimi disponuje bezprostřední síla života prostřednictvím vůle k pobytu (Dasein) tak dlouho, dokud se jí to jakž takž dobře daří. S vírou je spojen dialektický tok, nekonečná problematika, zoufalství a strach (Angst), neboť veškerému životu ducha jsou vlastní nihilistická hnutí (pohnutí) jako jeho vlastní element a vždy otevřená možnost. Neduchovost se může cítit v absolutních stavbách objektivně jistou. Duch však může existovat uprostřed úzkosti pohybu

¹³ Tamt. [KJG I/12, str. 22; *Filosofická víra*, str. 17. – Pozn. vyd.]

¹⁴ K. Jaspers, *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung*, str. 49. [KJG I/13, str. 130. – Pozn. vyd.]

¹⁵ Tamt.

¹⁶ K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, Berlin 1919, str. 298. [Viz také pozdější vydání: *Psychologie der Weltanschauungen* (KJG I/6), vyd. O. Immel, Basel 2019, str. 312. – Pozn. vyd.]

jen skrze víru. (Tu se o duchu mluví ovšem v jiném významu než později.) Každý bod obratu v procesu ducha znamená pro člověka otřes. Vždy znovu hrozí zoufalství, hrozí cesty k nihilismu a také nepravému zajištění v nehybných, tuhých stavbách. Chceme-li označit, co nás drží uprostřed otřesů, provázejících body obratu, co je tou silou, která nás ustavičně drží, ale zároveň žene, uijeme slova víra. Víra v tomto smyslu není žádným určitým obsahem, žádnou větou, ale směrem, čímsi nepodmíněným, jež se třísťí v mnohé nepodmíněnosti, v nichž jediné se stává zjevným, i když každé jednotlivé jakožto jednotlivé má konečný charakter a v průběhu dalšího procesu bývá příležitostně relativizováno. Tak víra stojí v protikladu proti vědění, síla subjektu v protikladu k objektivní, neosobní jistotě.¹⁷

Tento starý text naznačuje už v plné míře cestu, po níž se pak Jaspers bude ubírat. Je to cesta celé řady upřesnění. Především se opře pokusu chápat víru jako něco iracionálního.¹⁸ Víra nemůže být něčím v základě jen negativním, iracionálním, nemůže být pádem (zřícením) do temnot toho, co odporuje rozumu (des Verstandeswidrigen) a co je bez zákona.¹⁹ Je sice pravda, že víru nelze vynutit nějakou myšlenkou, že ji nelze udat ani sdělit jako pouhý obsah.²⁰ Nicméně tato víra usiluje vždy o to, aby se projasnila, chce vždy dospět k tomu, aby porozuměla sobě samé.²¹ Takové sebeporozumění, sebepochopení se ovšem uskutečňuje pouze v dějinných formách, z nichž žádná se nesmí považovat za jedinou a výlučnou pravdu pro všechny lidi, nemá-li se stát netolerantní a zároveň nepravdivou. Mezi všemi věřícími však je skrytě cosi společného, stejného. Protivníkem všech, zároveň však protivníkem, který vězí připraven v každém člověku, je pouze nihilismus.²² Proto k víře patří vždy něco ze skepse; možná však, že to je sama víra, která se brání každému formulovanému vyznání. Vyznávání, pokud chce vyjádřit absolutní pravdu ve formě vět lidské řeči, se zdá být zoufalým počínáním, neboť odděluje

¹⁷ Tamt. [KJG I/6, str. 311 n. – Pozn. vyd.]

¹⁸ K. Jaspers, *Der philosophische Glaube*, str. 12. [KJG I/12, str. 17 n.; *Filosofická víra*, str. 11 n. – Pozn. vyd.]

¹⁹ Tamt., str. 13. [KJG I/12, str. 18; *Filosofická víra*, str. 12. – Pozn. vyd.]

²⁰ K. Jaspers, *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung*, str. 49. [KJG I/13, str. 130 n. – Pozn. vyd.]

²¹ K. Jaspers, *Der philosophische Glaube*, str. 13. [KJG I/12, str. 18; *Filosofická víra*, str. 12. – Pozn. vyd.]

²² K. Jaspers, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* [1949], München 1950², str. 268. [Viz také pozdější vydání: *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* (KJG I/10), vyd. K. Salamun, Basel 2017, str. 200 n. – Pozn. vyd.]

od sebe lidi, otvírá propast nepřítomnosti komunikace, když pozvedá nárok, aby i druzí lidé toto vyznání přijali jako řeč absolutní pravdy. Není to tedy skepticismus, který se obrací proti vyznávání ve větách (místo v jednání a v životě), nýbrž víra sama, která zůstává skeptickou na cestě svých výpovědí.²³

Odtud vyplývá, že musí být nalezena jiná cesta než cesta předmětných výpovědí. Filosoficky nemohu vzít víru jednoduše tak, jak se projevuje a prosazuje, aniž bych se pokusil ji proniknout. I když víra není a nemůže být všeobecně platným věděním, přece se mi má zpřítomnit tak, že mne samotného přesvědčí, že se stane mým vlastním přesvědčením. Filosofie má přispět k tomu, aby se víra stávala ustavičně jasnější, vědomější a aby se skrze vědomí dále prosazovala.²⁴ A právě na této cestě si uvědomuji podle Jasperse stále víc, že víra je silou, v níž a skrze niž se stávám jistým ze základu, který mohu sice opatrovat, ale který nemohu sám postavit.²⁵ Teprve v tomto povědomí je víra skutečnou vírou a já jako člověk skutečnou existencí. Neboť jakožto existence jsem teprve tím, že vím, že jsem sám sobě transcendencí darován. Nejsem totiž pouze sám sebou ze svého rozhodnutí, ale bytí, které je skrze mne, je bytím, které mi je v mé svobodě darováno. Mohu totiž také nebýt, resp. mohu se sám sobě nestat – a žádnou vůlí se nemohu sám sobě věnovat.²⁶ Ale i tam, kde jsem (a kde tedy jsem už byl sám sobě darován), mohu si sám sebe být vědom ještě různými způsoby, které mne buď omezují, anebo které mi dávají vzpruhu a rozlet. Ono omezení spočívá v pověře uprostřed předmětnosti (která je tudíž spojena s vědeckým omylem), ona vzpruha spočívá ve víře, která je zpřítomněním a uchopením „obepínajícího“ (a proto spojena s naplňujícím ne-věděním).²⁷

O víře nelze mluvit stejným způsobem jako např. o socialismu anebo o tendencích a protitendencích totálního plánování, o světové jednotě a tendencích k světovému impériu nebo světovému řádu. U víry nejde o cíle naší vůle, nejde v ní o racionální obsahy, které se stávají cílem.

²³ K. Jaspers, *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung*, str. 144. [KJG I/13, str. 206. – Pozn. vyd.]

²⁴ K. Jaspers, *Der philosophische Glaube*, str. 13. [KJG I/12, str. 18; *Filosofická víra*, str. 12. – Pozn. vyd.]

²⁵ K. Jaspers, *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung*, str. 49. [KJG I/13, str. 131. – Pozn. vyd.]

²⁶ K. Jaspers, *Der philosophische Glaube*, str. 20. [KJG I/12, str. 23; *Filosofická víra*, str. 17. – Pozn. vyd.]

²⁷ Tamt., str. 54. [KJG I/12, str. 48; *Filosofická víra*, str. 42. – Pozn. vyd.]

Neboť víru nelze chtít, víra nespočívá ve větách, mezi nimiž bychom museli volit, víra se vymyká každému programu. Přece však je tím „obepínajícím“, čím socialismus, politická svoboda a světový řád musí na svých cestách být nesený, protože teprve z něho dostávají a odvozují svůj smysl. Bez víry neexistuje žádná cesta a žádné vedení ze zdroje lidství, ale jenom upadlost do myšleného, míněného, představovaného, do doktrín, a potom v důsledku toho propadlost násilí, chaosu a ruinám. O víře sice nikdy nelze mluvit tak, jako bychom ji měli po ruce, ale lze o ní snad mluvit způsobem, který vykládá a objasňuje. Je možno alespoň narýsovat kontury jejích možností.²⁸ Základním nebezpečím člověka je sebejistota, že už je tím, čím by být mohl; tato sebejistota nemá nic společného se sebeujištěním skutečné víry. Neboť tato upadle sebejistá „víra“ se pak stává něčím, co člověk má, čím disponuje a co tedy uzavírá jeho cestu, ať už v podobě pýchy morálního sebeuspokojení, nebo v podobě hrdosti na přirozený původ (např. šlechtický apod.).²⁹ Člověk není pudová bytost, není ani rozumovým centrem, nýbrž bytostí, která zároveň mří ven ze sebe a nad sebe. Není nikdy vyčerpán tím, co o něm jako o svém předmětu dovede říci fyziologie, psychologie a sociologie. Může participovat na „obepínajícím“, skrze něž se teprve vlastně stává tím, kým jest. Jaspers to nazývá ideou, pokud je člověk duchem, a vírou, pokud je existencí. V tom smyslu člověk nežije, nemůže žít bez víry. Vždyť i nihilismus jako protipól víry je možný pouze ve vztahu k možné, ale popřené víře.

²⁸ K. Jaspers, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, str. 267 n. [KJG I/10, str. 200. – Pozn. vyd.]

²⁹ K. Jaspers, *Der philosophische Glaube*, str. 57. [KJG I/12, str. 50; *Filosofická víra*, str. 45. – Pozn. vyd.]